

Historiantutkimuksesta ja sen tulevaisuudesta

Elokuun puolivälissä Suomen Historiallinen Seura (SHS) järjesti nuorten historiantutkijoiden päivät, joilla itsekkin olin mukana – toki puhujana, itseäni kun ei voi pitää nuorena enää oikein millään mittarilla. Nyt toista kertaa järjestetyt päivät olivat erinomainen tilaisuus kuulla väitöskirjantekijöiden ja tuoreiden tohtoreiden tutkimushankkeista sekä ylipäättään tavata kollegoita. Päiviä seuratessa vahvistui näkemykseni siitä, että historiantutkimuksen tulevaisuus Suomessa on hyvissä käsissä – tai ainakin haasteet tulevat tieteenalan ulkopuolelta. Tästä numerosta löytyy myös Merja Pyykkösen kirjoittama raportti päiviltä.

Päivien päätteeksi järjestetyssä paneelissa keskustelimme Pertti Grönholmin johdolla historiantutkimuksen tulevaisuudesta ja asemasta yhteiskunnassa. Keskustelemassa olivat itseni ohella Reetta Humalajoki, Oula Silvennoinen ja Laura Kolbe. Historiantutkimuksen tulevaisuudesta ja asemasta riittää keskusteltavaa, koska alaan kohdistuvia uhkakuvia riittää. Keväällä 2026 julkisuudessa viitattiin Microsoftin tekemään tutkimukseen, jonka perusteella tekoälyn ja laajojen kielimallien nähtiin tekevän historiantutkijan ammatin tulevaisuudessa tarpeettomaksi. Kyse oli väärintulkinnasta: tutkimuksessa todettiin, että kielimalleilta kysytään paljon historiaan liittyviä kysymyksiä. Kysymys ei siis ollut tutkimuksesta vaan tiedonhausta. Tästä vedettiin johtopäätös, että historioitsijoiden sijaan vastauksia etsittäisiin tulevaisuudessa kielimalleilta. Vaikka historioitsijat itse hahmottavat, etteivät ainakaan nykyiset kielimallit kykene korvaamaan tutkijan työtä tai haastamaan tämän tekemiä tul-

kintoja, todellinen uhka piilee siinä, miten muu yhteiskunta kielimalleihin suhtautuu.

Kielimallit kykenevät tuottamaan pätevänoloisia selityksiä monista historiallisista ilmiöistä ja aiheista. Välillä kielimalleilta voi saada pyytämättäkin tulkintoja, jotka ovat kyseenalaisia ja ongelmallisia. Uhka piilee siinä, että kritiikiton käyttäjä, joka ei tunnista vastausten taustalla olevia oletuksia tai niiden kontekstisidonnaisuutta, hyväksyy ne sellaisenaan. Tällöin kielimallin kyky tuottaa uskottavan kuuloisia vastauksia voi synnyttää käsityksen, ettei historioitsijan asiantuntemusta enää tarvita. Kielimallin tuottama vastaus on kuitenkin vain olemassa olevan tiedon synteesi. Tässä mielessä se muistuttaa tietosanakirjoja: se kokoaa yhteen muualla tuotettua tietoa, mutta ei tee itse tutkimusta. Kuten tietosanakirjoihinkin, myös kielimallin tuottamiin vastauksiin tulee suhtautua kriittisesti.

Lähdekritiikki – historiantutkijan perustyökalu – onkin paras väline kielimallien tuottamien vastausten arviointiin. Kielimallien tapa antaa vastauksia häivyttää tekijän ja tiedontuottamisen prosessit: kuka sanoo, missä yhteydessä, milloin, mihin tarkoitukseen. Juuri näiden kysymysten äärelle historioitsija palaa yhä uudelleen. Kielimallit eivät korvaa historiantutkimusta, mutta voivat helpottaa sitä. Tiedon järjestäminen, tuhrusten lähteiden tulkitseminen sekä erilaisten mekaanisten prosessien nopeuttaminen voivat merkittävästi nopeuttaa tutkimuksen tekemistä. Historiantutkijoiden tuleekin puolustaa omaa ammattitaitoaan ja osoittaa, että tutkimuksessa on prosesseja, joita kielimallit eivät voi korvata. On hyvä pysähtyä pohtimaan historioitsijan työn

ydintä. Lähdekritiikin ohella keskeinen rooli on aineistojen tulkinnassa. Tämä vain korostuu entisestään digitaalisten aineistojen lisääntyessä.

Aineistojen digitointi ja saatavuus oli toinen paneelissa puhututtanut teema. Aineistojen digitoinnista huolimatta perinteisellä lähdeyöskentelyllä on edelleen historiantutkimuksessa tärkeä rooli. Digitointi etenee hitaasti, ja teknologiajätien lupauksista huolimatta vain murto-osa historiantutkijoiden tarvitsemista lähdeaineistoista on digitoitu. Vaikka digitaalisuus voi helpottaa tutkimuksen tekemistä, se voi myös vaikeuttaa sitä, jos digitoimattomaan aineistoon pääsy hankaloituu tai fyysisiä lähteitä ei pääse enää tutkimaan. Suomessa keskustelua on viime aikoina käyty erityisesti Kansallisarkiston tilanteesta. Kansallisarkistoa on totuttu pitämään historiantutkimuksen perusinfrastruktuurina, jolla on ollut historioitsijoille tärkeää materiaalia saatavilla ympäri Suomen. Keskustelu aiheesta jatkuu tässä numerossa Kansallisarkiston vastineella edellisten numeroiden kirjoituksiin ja tutkijoiden esittämiin huolenaiheisiin aineiston saatavuudesta ja toimipaikkojen sulkemisesta. *Historiallinen Aikakauskirja* toivoo lisää dialogia tutkijoiden ja Kansallisarkiston välillä.

Historiantutkimuksen perusluonteeseen kuuluu hätäisten tulkintojen välttäminen ja pitkäjänteinen tiedon rakentaminen. Tämä on lähes vastakohta informaatiohäkyiselle ympäristöllemme, jossa kriisejä nähdään kaikkialla ja joka kannustaa tarttumaan jokaiseen kohuun. Historiantutkimuksen hidas ja pohtiva ote voi ensisilmäykseltä tuntua anakroniselta, mutta on juuri sitä, mitä aikamme tarvitsee. Ehkä se on myös sitä, mitä ihmiset alkavat kaivata kielimallien ensiviehatyksen hälvennyessä. Kouluissa opetetaan kriittistä lukutaitoa useissa eri oppiaineissa, muun muassa äidinkiessä ja historiassa. Monet nuoret myös suhtautuvat kielteisesti kielimalleihin. Kirjojen lukeminenkin näyttäisi olevan nousussa vuosien alamäen jälkeen, ainakin joissain alakulttuureissa. Historiantutkimuksen tulisikin olla kalio ajan vuolaassa virrassa. Päämäärättömän ajelehtimisen sijaan sen toivoisi ottavan muutoksen vastaan, mutta samalla pitävän kiinni perustetävästään myös tulevaisuudessa. Historia kertoo meille, keitä me olemme ja mistä tulemme. Tämä tehtävä ei ole vanhentunut vähääkään digitalisaation ja tekoälyn aikakaudella.

Vaikka tieteenalan tarkoitusta on hyvä säännöllisesti pohtia, historiantutkimus joutuu perustelemaan yhteiskunnallista merkitystään tilanteessa, jossa humanistisiin tieteisiin kohdistuu jatkuvaa resurssipainetta. Vaikeuksista huolimatta Suomessa tehdään edelleen erinomaisen korkeatasoista historiantutkimusta, joka rakentuu vankalle perustalle, mutta uudistuu etsimällä niin uusia kysymyksiä, näkökulmia ja menetelmiä.

Tämänkertaisen numeron kuusi keskenään hyvin erilaista tutkimusartikkelia vahvistavat kuvaa kehittyvästä, mutta samalla perusasioista kiinnipitävästä tutkimuksesta. Ensi silmäykseltä artikkeleja ei näyttäisi yhdistävän juuri mikään; ne ovat sekä ajallisesti, maantieteellisesti että teemallisesti varsin etäällä toisistaan. Niissä kuitenkin käytetään lähteitä varsin oivaltavasti, joko uudelleenarvioiden jo aiemmin käytettyä lähdeaineistoa tai käyttäen aineistoja kokonaan uudella tavalla – myös digitaalisin menetelmin. Useampaa artikkelia yhdistää myös verkostojen ja ihmissuhteiden tarkastelu uudesta näkökulmasta. Tämä koskee niin Sugar Islandin suomalaisia, 1500-luvun Vaasa-prinsessoja kuin 1800-luvun längelmäkeläisen talonpojan rakkautta käsitteleviä artikkeleita. Sasha Mäkilän Leevi Madetojan nuottikäsikirjoitusten ajoittamista käsittelevä artikkeli taas osoittaa hyvin digitalisoinnin rajoitukset – vailla pääsyä fyysisiin lähdeaineistoihin olisi mahdotonta tutkia paperia, joka voi paljastaa sinnikkäälle tutkijalle lähteen syntyajan ja -paikan.

Seuraavassa numerossa juhlitaan 100-vuotiaasta Historian Ystävien Liittoa (HYL), tämän lehden toista tukipilaria SHS:n ohella. HYL perustettiin tukemaan historiaharrastusta, ja *Historiallisen Aikakauskirjan* julkaiseminen oli alusta lähtien keskeinen osa sen toimintaa. Yhdistys onkin tärkeä linkki akateemisen historiantutkimuksen ja laajemman historiakulttuurin välillä. Toisin kuin monilla muilla tieteenaloilla, historia kiinnostaa laajasti ja tutkimusta luetaan myös akateemisten piirien ulkopuolella. HYL:n ansaittua satavuotisjuhlanumeroa odotellessa toivotan erinomaista syksyä ja antoisia lukuhetkiä tämän syysnumeron parissa.

Simo Mikkonen

Päätoimittaja

simo.mikkonen@uef.fi